

GH LAZAROVICI

DIFUZIUNEA UNOR CIVILIZAȚII NEOLITICE ÎN REGIUNEA DUNĂRII DE JOS

Cercetarea epocii neolitice în sud-estul țării noastre a obținut mari progrese în ultimele două decenii, fiind mai bine cunoscută decât în ale zone ale țării. Au fost caracterizate și identificate noi civilizații — Hamangia¹, Dudești² — iar ariile de răspîndire ale altora — Criș³, ceramica liniară cu note⁴ — au fost precizate. S-au emis ipoteze privind originea, cronologia relativă sau absolută a acestor civilizații, legături sau influențe culturale reciproce.

Cea mai veche cultură neolitică de pe teritoriul patriei noastre este cultura Starčevo—Criș. O lucrare recentă a prof. Vl. Dumitrescu este dedicată acestei probleme⁵. Nu trebuie uitate nici opinii mai vechi ale prof. M. Petrescu-Dimbovița⁶ și N. Vlassa⁷. Descoperiri recente de pe tot teritoriul țării arată vechimea mare a acestei civilizații⁸.

¹ D. Berciu, în *Nouvelles études d'histoire*, București, 1955, p. 28—46 ; *Cultura Hamangia I*, București, 1966.

² E. Comșa, *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 41—49 ; *Materiale*, V, 1959, p. 91—97 ; *Bericht-Hamburg*, Berlin 1961, p. 195—197 ; *Atti del VI Congresso*, Roma 1962, p. 242—246 ; *SCIV*, 20, 1969, p. 567—573 ; C. Mateescu, *Materiale*, V, 1959, p. 61—72 ; VI, 1960, p. 107—115 ; VII, 1961, p. 63—70 ; VIII, 1962, p. 187—191, *Bericht-Hamburg*, Berlin, 1961, p. 529—532 ; Al. Păunescu, *Dacia*, VIII, 1964, p. 297—305 ; M. Nica, *Historica*, I, 1970, p. 31—51.

³ V. Teodorescu, *SCIV*, 14, 2, 1963, p. 251—268.

⁴ E. Comșa, *SCIV*, 11, 2, 1960, p. 217—242 ; 20, 4, 1969, p. 567—573 ; V. Teodorescu, *SCIV*, 17, 2, 1966, 17, 2, 1966, p. 223—232.

⁵ Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 21, 2, 1970, p.

⁶ N. Vlassa, *Acta MN*, 111, 1966, p. 10.

⁷ M. Petrescu-Dimbovița, *Acta Arch. Budapesta.*, IX, 1958, p. 53—68.

⁸ La *Leț*, Eug. Zaharia semnalează existența unei așezări cu mai multe nivele ; cf. *Dacia*, VII, p. 5—52 ; la *Dubova-Cuina Turcului*, Al. Păunescu sapă o așezare cu trei nivele, stratul de cultură avînd grosimea de trei metri ; cf. D. Tudor și colab., *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 395—406 ; C. S. Nicolăescu-Ploșor și colab., *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 407—411 ; *Comunicări*, seria arh. IV, Craiova, 1963, p. 18 și urm. : N. Vlassa a săpat, recent, în apropiere de Cluj, cea mai veche așezare Starčevo—Criș cu ceramică pictată din România.

Semnalarea unor faze foarte timpurii în Transilvania, Banat și Oltenia⁹; strînsa lor legătură cu grupul Starčevo¹⁰; evoluția și dăinuirea, în unele regiuni, a unor grupe ale acestui mare complex trebuie avute în vedere în viitoarele cercetări.

Legăturile tipologice și cronologice pentru regiunea Dunării de jos — înțelegem prin aceasta, zona de la est de Porțile de Fier, ale culturii Starčevo-Criș din Oltenia și Muntenia se apropie, în mare măsură, de complexul Starčevo-Criș, mai bine cunoscut decît grupul sudic al acestuia, cultura Kremikovți. Este meritul lui V. Teodorescu de a fi sesizat răspîndirea culturii Criș în Muntenia. Mai mult, caracteristicile tehnice: amestecul pastei cu pietricele¹¹, ornamentele aplicate¹², apariția canelurilor¹³ arată prezența, unei faze tîrzii a culturii Starčevo-Criș. (În Serbia de nord și Banat etapa Starčevo IV, (după Milojević sau III după Garašanin) se dezvoltă după sosirea purtătorilor culturii Vinča¹⁴, reprezentînd ultima etapă a evoluției culturii Starčevo-Criș în aceste zone. Între cele două civilizații are loc o conviețuire pașnică, etnică și culturală¹⁵. Cultura Starčevo-Criș, în afara ariei culturii Vinča, își va continua existența în așezări de durată, cum este cazul la Leț și în Moldova la Trestiana¹⁶. Este posibil ca unele comunități din Muntenia să fie rezultatul răspîndirii spre est a fazei a IV-a a culturii Starčevo Criș, iar nu o evoluție pînă în această vreme a comunităților Starčevo-Criș propriu-zis. Această precizare are o importanță deosebită deoarece explică ce elemente și mai ales momentul cronologic la care se petrec diversele influențe. Este necesară discutarea cîtorva elemente care contribuie la formarea ceramicii neoliticului mijlociu, și pe care le sesizăm începînd cu orizontul cronologic Vinča A — Starčevo IV.

Pliseurile și canelura sînt rezultatul mișcării chalcoliticului balcano-anatolian. În regiunea Serbiei de nord și a Banatului acestea sînt aduse de Vinča A. Apar după orizontul cronologic reprezentat de ceramica pictată Starčevo III (IIB) în așezări cu material *Vinča A* —

⁹ Într-un articol recent pentru *Banatica I*, revista muzeului din Reșița — *Unele probleme ale neoliticului în Banat*, text și notele 6—31, am expus opinia privind vechimea și denumirea acestei civilizații.

¹⁰ Cf. Gh. Lazarovici, *Acta. MN*, VI, 1969, p. 3—26.

¹¹ S. Morintz, *Studii și referate*, I, 1954, p. 338 : *Tirgșor*; cf. V. Teodorescu, *SCIV*, 14, 21, 1963, p. 254.

¹² *Verbița*, cf. D. Berciu, *Materiale*, V, 1969, p. 76; la *Sărăcești*, V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 268; la *Schela Cladovei*, cf. M. Davidescu, *Rev. Muz.*, VI, 1966, p. 547—548.

¹³ La *Bonești*, cf. D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, București, 1961, p. 33; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 266; la *Tirgșorul Vechi*, cf. V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 256.

¹⁴ Vl. Milojević, *Chronologie der Jungeren Steinzeit*, Berlin, 1949, p. 72, 94; BSA, XLIV, 1949, p. 264; *Die Wichtigsten Fragen der Kôrös-Starčevo-Periode*, Heidelberg, 1967, p. 15; M. Garašanin, *Germania*, 39, 1961, p. 144, NCB, 1968, p. 36.

¹⁵ D. Srejović, *Arh. Jug.* IV, 1963, p. 8—9; Gh. Lazarovici, *Acta. MN*, VII, 1970, p. 477—581.

¹⁶ Vl. Dumitrescu, *Bul. ASE*, 1, 1969, p. 85—86.

Botoș, Aradac, Vinča, Podporanj¹⁷, Gornea¹⁸; în faza a IV-a a culturii Starčevo-Criș la Bastine¹⁹, Zarkova IV²⁰, Gura Văii²¹; în așezări Starčevo-Criș cu locuire îndelungată la Leț²², Moroslele Pana²³. La acest orizont timpuriu motivele sînt rigide menținîndu-se așa pînă în faza Vinča B₁²⁴. În faza Vinča B₂ devin curbo-liniare²⁵ — la Liubcova²⁶ și Verbicioara I²⁷ de exemplu — pentru ca în faza Vinča C să atingă maximum evoluției avînd forme curbo-liniare, spirale, grupate etc. — la Dizalica și Iablașița²⁸, Zarkovo I²⁹, Vitoševac³⁰, Naprelje³¹, Gomolava³².

Ornamentele aplicate (briuri arveolare, spirale, figuri de oameni și animale), sînt frecvente în cultura Vinča A³³, în faza a IV-a a culturii Starčevo-Criș³⁴ și în unele nivele din așezări tîrzii ale culturii Starčevo-Criș³⁵, din afara ariei culturii Vinča timpurie, dar care au intrat în contact cu aceasta. Importantă este generalizarea lor în acest moment pentru ca apoi să se răspîndească în cultura Dudești³⁶, liniar cu note³⁷ și mai rar în cultura Boian³⁸.

Microlitele sînt considerate ca elemente locale aparținînd unui tardenoisian întîrziat³⁹. Ele apar în cele mai vechi nivele Starcevo-

¹⁷ Fr. Holste, *WPZ*, XXVI, 1939, p. 3; Vl. Milojević, *Reinecke Festschrift*, 1950, p. 112.

¹⁸ Gh. Lazarovici — I. Uzum, *Așezarea Vinča A de la Gornea*, comunicare la sesiunea muzeelor din București, 1969; Gh. Lazarovici, *Acta MN*, VII, 1970, p. 481.

¹⁹ B. Brukner, *RadvojuMuz.*, 9, 1960, p. 90, fig. 14—14 e.

²⁰ M. și D. Garašanin, *Starinar*, III—IV, 1954, p. 126, fig. 25/3.

²¹ Materialul se află în studiu de Gh. Lazarovici și M. Nica prin bunăvoința d-lui P. Roman.

²² Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 28, 45; N. Vlassa, *Acta MN*, III, 1966, p. 23, fig. 5/3, 5—6, (p. 28).

²³ O. Torgmayer, *Arch. Ért.*, 91, 1964, 1, p. 73 și urm., fig. 6/4; 7/2, 5; 10/1.

²⁴ B. Jovanovici, *RadvojuMuz.*, 14, 1965, p. 24.

²⁵ Vl. Milojević, *Chronologie*, p. 73.

²⁶ E. Comșa, *SCIV*, 16, 3, 1965, p. 548.

²⁷ D. Berciu, *SCIV*, III, 1952, p. 149, fig. 7/4.

²⁸ Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 73.

²⁹ M. și D. Garašanin, *op. cit.*, p. 125.

³⁰ D. Krstić, *ZNM*, IV, 1963, p. 63.

³¹ B. Stailo, *ZNM*, III, 1962, p. 16.

³² B. Brukner, *RadvojuMuz.*, 14, 1965, p. 174, fig. III/1—2; IV/1; V/3—4.

³³ Gh. Lazarovici, *Acta MN*, VII, 1970, p. 481.

³⁴ Vl. Milojević, *Reinecke Festschrift*, 1950, p. 111; Gh. Lazarovici; *Acta MN*; VI, 1969, p. 11, 14, 18, și notele respective.

³⁵ Pentru *Ungaria*, cf. O. Trogmayer, *op. cit.*, p. 73, fig. 6/3; 6/8; 7/1; 9/6; 10/8; pentru *Transilvania*, cf. N. Vlassa, *op. cit.*, p. 21—22; pentru *Moldova*, cf. M. Petrescu-Dimbovița, *Materiale*, III, 1957, p. 69, fig. 3/1—4; 4/2; 5/1.

³⁶ La *Dudești*, cf. E. Comșa, *Materiale*, v. 1969 p. 45; *SCIV*, 20 4, 1969, p. 567 și urm. fig. 1/6; la *Vădastra*, cf. C. Mateescu, *Materiale*, VIII, 1962, p. 188; la *Ipotestii*, cf. E. Comșa, *Materiale*, VIII, 1962, p. 217; la *Fărcașele*, cf. M. Nica, *op. cit.*, p. 33, fig. 2/2,3.

³⁷ A. Nițu, *SCIV*, 19, 4, 1968, p. 387, fig. 2; 3.

³⁸ E. Comșa, *Materiale*, VIII, 1962, p. 214.

³⁹ Al. Păunescu, *SCIV*, 15, 3, 1964, p. 332; D. Berciu, *Cultura Hamangia I*, București, 1966, p. 81; *Zorile civilizației în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 83.

Criș⁴⁰, dar și la sfârșitul acestei culturi, acolo unde sînt prezente cele mai vechi elemente ale culturii Vinča⁴¹, fiind transmise fazelor următoare⁴².

Barbotina. Între barbotina culturii Starčevo-Criș și Vinča A — Starčevo IV sînt deosebiri. Ceramica are ca degresant mai mult nisip și pietricele spre deosebire de ceramica Criș tîrzie care are pleavă. Motivele acestora se aseamănă. Important de urmărit este care din cele două categorii stau la baza barbotinei din culturile Dudești, Boian și Hamangia.

La sfârșitul neoliticului vechi și începutul neoliticului mijlociu, de-a lungul Dunării spre răsărit, constatăm prezența etapei Starčevo IV și nu este exclus ca o serie de așezări din Muntenia să aparțină acestei faze⁴⁴. Tot acestei faze îi pot fi atribuite, cel mai de timpuriu, fragmentele ceramice din aria culturii Hamangia de la Cernavodă⁴⁵. Aceste fragmente ceramice sînt în distonanță cu restul ceramicii de la Cernavodă (D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I Buc. 1966, p. 23—24, fig. 12/1, 3; 14 și p. 112) ornamentată cu pliseuri și puncte care au analogii în fazele tîrzii ale culturii Dudești la Crușovu⁴⁶ și Vădastra I⁴⁷ ceea ce nu pledează pentru vechimea culturii Hamangia așa cum credea D. Berciu.

În sud-estul țării, neoliticul mijlociu trebuie considerat ca începînd o dată cu formarea culturii Dudești. Asupra originii culturii Dudești sînt cîteva puncte de vedere comune: prezența unor elemente venite din sud, înrudite cu Vinča la care se adaugă influența culturii Criș⁴⁸. Credem necesar să stăruim din nou⁴⁹ asupra ipotezei lui D. Srejiović privind calea pe care au venit purtătorii culturii Vinča — pe care o vede din Tracia peste cîmpia Sofiei spre bazinul Dunării, iar de aci peste Oltenia spre Banat⁵⁰. Aceasta nu poate fi susținută din motive cronologice. În primul rînd în Oltenia decamdată nu se cunoaște vreo așezare care să poată fi atribuită, fără discuții, fazei

⁴⁰ La *Dubova*, cf. Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 6, nota 22; V. Boroneanț, în *Comunicări*, seria arh., VII, Craiova, 1968, p. 15; E. Comșa, în *MFME*, 1969, 2, p. 20; la *Gura Baciului*, inf. amabilă N. Vlăsa.

⁴¹ *La Gornea și Moldova Veche* săpături conduse de subsemnatul și I. Uzum — directorul muzeului din Reșița.

⁴² Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 332.

⁴³ S. Morintz, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 86, fig. 2/1, 2; D. Berciu, *Cultura...* p. 19, fig. 6; 8/4, 9; 9/2.

⁴⁴ Ne referim la cele în care sînt elemente tîrzii — microlite, barbotina specifică, pliseurile, ornamente în relief.

⁴⁵ D. Berciu, *op. cit.*, p. 17—22, fig. 6; 8/9; 9 și p. 112—113.

⁴⁶ C. Mateescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 106, fig. 3/1.

⁴⁷ *Idem*, *Materiale*, V, 1959, p. 66; VI, 1960, p. 111, fig. 2; VII, 1961, p. 58.

⁴⁸ E. Comșa, *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 97; XI, 2, 1960, p. 218; *Materiale*, V, 1959, p. 47; *Atti del V Congresso*, Roma, 1962, p. 243; *Comunicări*, seria arh., III, Craiova, 1967, p. 21; D. Berciu, *op. cit.*, p. 22, 81, 84; Al. Păunescu, *Dacia*, VIII, 1964, p. 304; M. Nica, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁹ Gh. Lazarovici, *ActaMN*, VII, 1970, p. 473 și urm.

⁵⁰ D. Srejiović, *Arhjug*, IV, 1963, p. 196.

Vinča A⁵¹. În al doilea rînd S. Morintz vede în sudul Munteniei un nivel *Dudești I* contemporan cu Vinča A din Oltenia⁵². Cercetătorii olteni plasează la rîndul lor *Dudeștiul timpuriu* (Fărcașu de Sus, I A) cu o Vinča A₂⁵³. Mai prevăzător, Al. Păunescu plasează formarea culturii *Dudești-Drăghiceanu* în fața Vinča A-B⁵⁴, iar E. Comșa — cunoscînd mai bine conținutul culturii Vinča — preferă o cronologie relativă prin legături parțiale cu Verbicioara I⁵⁵ a cărei datare ulterioară ar rezolva poate lucrurile. Astfel deci, și datarea culturii *Dudești* se leagă de cronologia culturii Vinča din vest. Dovezi stratigrafice incontestabile pentru începuturile culturii *Dudești* nu sînt. Prezența unor fragmente *Criș* la baza nivelului de la *Dudești*⁵⁶ nu este un argument deoarece acestea nu se știe cui aparțin: fie unui orizont *Starčevo IV* — de care vorbeam mai sus — fie unui *Criș* întîrziat în genul celui din Moldova. Numai rezolvarea problemei evoluției culturii *Starčevo-Criș* în sud-estul României sau situații stratigrafice noi pot lămuri această problemă.

De altfel, *Fărcașu de Sus I B* paralelizat de colegul M. Nica cu Vinča B₁⁵⁷ ridică discuții. Fragmentele ceramice ornamentate cu bandă în formă de spirală⁵⁸ și caneluri în formă de spirală⁵⁹ au analogii în faza Vinča B₂ prin banda punctată în spirală⁵⁹ și prin canelura spiralieră⁶⁰.

Analizînd legăturile culturii *Dudești* cu cultura ceramicii liniare se constată relații reciproce⁶¹, care însă, raportate la Cultura Vinča, se datează destul de tîrziu coborînd pînă în faza Vinča B₂. Din cele de mai sus rezultă că cea mai timpurie datare a culturii *Dudești* nu poate fi urcată dincolo de Vinča B. Datarea materialelor de la Vădastra I înaintea de Vinča B₁ este împiedicată de ornamentele canelate curboliniare⁶². Tot astfel și ipoteza lui D. Srejović, privind calea prin Bulgaria — Oltenia, a culturii Vinča nu este posibilă, cum nu este posibilă nici datarea culturii *Dudești* în cursul fazei Vinča A. Ca ipoteză de lucru pentru formarea culturii *Dudești* poate fi acceptat un curent vest du-

⁵¹ Încercarea lui M. Nica de a formula existența unei etape Vinča A₂ rămîne ipotetică deoarece nu știm să se fi formulat pînă în prezent anumite caracteristici care să o justifice; cf. *Historica*, 1, 9170, p. 51, (tabel cronologic).

⁵² S. Morintz, *Dacia*, VII, 1963, p. 61, fig. 16 (tabel cronologic).

⁵³ M. Nica, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁴ Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵⁵ E. Comșa, *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 45, 49; *Bericht-Hamburg*, Berlin, 1961, p. 196.

⁵⁶ E. Comșa, *Atti...*, *op. cit.*, p. 242—243.

⁵⁷ M. Nica, *op. cit.*, p. 51.

⁵⁸ *Ibidem*, fig. 3/9, 12, 13.

⁵⁹ Vl. J. Fewkes, *BASPR*, 12, 1936, p. 28; I. Banner, *AE*, VII—IX, 1946, p. 31; Vl. Milojević, *Chronologie...*, p. 73.

⁶⁰ Supra nota 25.

⁶¹ E. Comșa, *SCIV*, 20, 4, 1969, p. 571—572; C. Mateescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 58, fig. 1/2.

⁶² C. Mateescu, *op. cit.*, p. 58.

nărean care străbate Porțile de Fier și Oltenia și care va da naștere culturilor Dudești, Bolintineanu, și Hamangia prin contribuția și a altor elemente. Această cale nu este ipotetică deoarece săpăturile de la Gornea, Liubcova, Gura Văii, Leu, Padea⁶³ au arătat prezența unor comunități ce se leagă de cultura Vinča aparținând diverselor etape ce sosesc sub forma unor repetate impulsuri.

Lăsăm la o parte problemele evoluției culturii Dudești pentru a ne opri asupra momentului *formării culturii Boian*. Ocolind discuțiile privind locul de formare al culturii Boian — faza Bolintineanu — în sud-estul Munteniei, după E. Comșa, sau nord-est, după S. Morintz⁶⁴ — constatăm participarea la procesul de formare a unor elemente: *balcano-anatoliene* — ceramica neagră⁶⁵, canelurile și pliseurile⁶⁶ — preluate după părerea cercetătorilor prin filiere Vinča⁶⁷, Dudești⁶⁸ sau Hamangia⁶⁹; și *locale* — barbotina⁷⁰, ceramică cu pleavă⁷¹, ornamente liniare⁷² — preluate prin intermediul Dudești⁷³, liniarului cu note⁷⁴ și poate Criș⁷⁵. Datele stratigrafice de la Boian — Grădiștea Ulmlor⁷⁶ și Cernica⁷⁷ precizează poziția secundară a culturii Boian în raport cu Crișul⁷⁸; mai mult, ele nu sînt în legătură nici măcar cu Dudeștiul cel mai timpuriu⁷⁹. Semnificativ pentru nivelul Vădastra I de la Vădastra⁸⁰ și nivelul B de la Cernica⁸¹ sînt pliseurile pe partea superioară a vaselor de forma unor valuri care au analogii în fazele Vinča B₂-C⁸². De altfel pentru faza următoare Boian-Giuulești

⁶³ Cercetări și săpături ale colegilor D. Galbenu și M. Nica, cf. M. Nica, *op. cit.*, p. 46.

⁶⁴ V. Teodorescu, *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 231.

⁶⁵ E. Comșa, *SCIV*, V, 1954, 3—4, p. 389; XI, 2, 1960, p. 238; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 231.

⁶⁶ E. Comșa, *SCIV*, V, 1954, 3—4, p. 389.

⁶⁷ *Ibidem*; *IstRom*, I, 1960, p. 49.

⁶⁸ E. Comșa, *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 230.

⁶⁹ *IstRom*, I, 1960, p. 49; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 231.

⁷⁰ E. Comșa, *Materiale*, VIII, 1962, p. 214; M. Garașanin, *NCB*, 1968, p. 38; Vl. Dumitrescu, *Dacia*, II, 1958, p. 35—58.

⁷¹ E. Comșa, *op. cit.*, p. 214.

⁷² E. Comșa, *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 238—239.

⁷³ *Ibidem*, p. 238.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 238, 240; E. Comșa, *Bericht-Hamburg*, Berlin, 1961, p. 197; Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 304; *IstRom*, p. 49; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 231.

⁷⁵ E. Comșa, *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 391; *Materiale*, VIII, 1962, M. Garașanin, în *NCB*, 1968, p. 38; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 44.

⁷⁶ E. Comșa, *Atti...*, *op. cit.*, p. 243—244.

⁷⁷ E. Comșa, *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 238; S. Mornitz, *op. cit.*, p. 31.

⁷⁸ La *Tîrgșor*, cf. E. Comșa, *Atti...*, p. 242; la *Celopeč*, cf. E. Comșa, *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 385.

⁷⁹ S. Morintz, *op. cit.*, p. 51, fig. 16.

⁸⁰ C. Mateescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 58, fig. 2, p. 59.

⁸¹ S. Morintz, *op. cit.*, p. 42, fig. 11/11.

⁸² Supra, notele 25—32.

s-au arătat sincronisme cu Vinča C⁸³ sau Vinča-Pločnik⁸⁴. Legăturile genetice cu liniarul transilvănean⁸⁵ sau cronologice cu aspectul Sudiți⁸⁶ arată nivelul cronologic coborât pentru formarea culturii Boian.

Urmărind fenomenele spre răsărit constatăm, în etapa Hamangia I, după tipologia lui D. Berciu⁸⁷, prezența unei ceramici ornamentate cu pliseuri și puncte⁸⁸, care pune în discuție datarea timpurie a acestei etape a culturii Hamangia. O ceramică aproape identică este la Crușovu⁸⁹ și Vădastra⁹⁰ care corespunde unui Dudești evoluat, paralel cu Bolintineanu, cu trecerea de la Vădastra I la II, de la Bolintineanu la Giulești sau de la Fărcașu IB la IIA⁹¹. Fragmentele de la Cernavodă ornamentate cu așa-zisa *coadă de rîndunică*, considerate de influență liniară⁹² arată bune legături cu Bolintineanu I sau II — după Morintz⁹³.

Fără a mai lungi expunerea cu alte exemple, observăm că dacă nu sînt date stratigrafice care să limiteze cultura Hamangia, cum susține D. Berciu⁹⁴, sînt în schimb analogii tipologice foarte apropiate care se bazează pe date stratigrafice noi încît analogiile cu Tesalia, Italia și Orientul⁹⁵ pentru o datare mai înaltă nu sînt justificate. Legăturile cu civilizații care au o evoluție îndelungată — Starčevo-Criș de exemplu⁹⁶ — fără a fi precizate etapele evolutive, sau referirile la elemente cu dăinuire îndelungată : ca barbotina, inciziile, microlitele⁹⁷ etc pot crea confuzii. Legăturile cu liniarul cu note indică de asemenea o datare tîrzie⁹⁸. Nașterea culturii Boian prin contribuția culturii ceramice liniare și a culturii Dudești, legăturile dintre Dudeștiul tîrziu și Hamangia timpurie pun o întrebare : cînd are loc acest fenomen ? Analogiile cu Vinča sînt tîrzii, în cursul fazei B₂. Liniarul sosește în Muntenia în fazele IV—V⁹⁹, ulterior deci grupei Zeliz¹⁰⁰. Grupul Zeliz are

⁸³ E. Comșa, SCIV, XI, 2, 1960, p. 237.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 237 ; M. Garașanin, NCB, 1968, p. 38.

⁸⁵ E. Comșa, *op. cit.*, p. 239 ; Vl. Dumitrescu, raport la Congresul de la Atena 1970.

⁸⁶ E. Comșa, *op. cit.*, p. 238—239 ; V. Teodorescu, *op. cit.*, p. 224 ; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 18.

⁸⁷ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 78 ; *Hamangia...*, p. 113—113, 197.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 112, fig. 14/1, p. 24.

⁸⁹ C. Mateescu, *Bericht-Hamburg*, Berlin, 1961, p. 534.

⁹⁰ La Crușovu sînt fragmente ceramice excizate tipice pentru Boian-Giulești și Vădastra II, cf. C. Mateescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 106, fig. 3/2.

⁹¹ M. Nica, *op. cit.*, p. 34, fig. 1/11.

⁹² D. Berciu, *op. cit.*, p. 74.

⁹³ S. Morintz, SCIV, VI, 2—2, 1955, p. 151.

⁹⁴ D. Berciu, *op. cit.*, p. 74.

⁹⁵ *Idem*, SCIV, IX, 1, 1958, p. 94 ; *Contribuții...*, p. 77—78 ; *Hamanagia...*, p. 53—55, 114—115.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 17—18.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 112, 113, fig. 10/1, 3, 4 ; 13/2 ; 15/5.

⁹⁹ V. Teodorescu, SCIV, 17, 1966, p. 228 ; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 21.

¹⁰⁰ E. Comșa, SCIV, XI, 2, 1960, p. 223.

legături cu Tisa¹⁰¹, Bükk¹⁰², Vinča B₂¹⁰³, liniarul tîrziu¹⁰⁴ ceea ce înseamnă că fenomenele din Muntenia sînt ulterioare fazei Vinča B₂; revenim astfel la momentul răspîndirii ceramicii plisate cu motive curboliniare și spiralieră din Vinča B₂-C, cum am arătat mai sus.

Prezența elementelor „tisoide“¹⁰⁵ sau a fragmentelor de la Mangalia¹⁰⁶ cu analogii în cultura Bükk¹⁰⁷ nu poate fi rezultatul doar al influențelor liniare. Ele ar putea fi vehiculate și de un orizont Vinča tîrziu, prezent în Oltenia¹⁰⁸.

În încheiere constatăm o vehiculație puternică și o influență culturală din bazinul Dunării Mijlocii spre Dunărea de jos. Căile pot fi multiple. Lăsînd la o parte cultura ceramicii liniare cu note, observăm o cale de-a lungul Dunării prin Forțele de Fier. Alte drumuri sînt trecătorile naturale dinspre Transilvania.

Cele expuse de noi nu exclud total influențele sud-dunărene. O anumită evoluție a formelor Karanovo I-III păstrînd corpul înalt și cilindric se constată și în formele culturii Hamangia. A lega însă Hamangia I de Karanovo înseamnă a nu urca datarea culturii Hamangia, ci a coborî datarea nivelelor de la Karanovo. De altfel o serie de elemente din nivelele de la Karanovo I și II — altarele triunghiulare ornamentate cu incizii¹⁰⁹, banda punctată¹¹⁰ gîtul cilindric înalt¹¹¹, vasul cu picior cu găuri triunghiulare și cu pliseuri pe corp¹¹², capacul de vas¹¹³, vasul pîntecos cu toate asimetrice¹¹⁴, forme și ornamente de la Azmačka Moghila¹¹⁵ comportă discuții privind o datare prea timpurie a acestora. Grupul Karanovo rămîne un grup local, în sudul Bulgariei care evoluează în timp, dar care nu are importanță ce i se acordă în general și nici influențele ce se susțin în special. Analogiile și cronologia relativă cu regiunea Dunării mijlocii nu exclud posibilitatea legăturilor culturii Hamangia cu cultura ceramicii cu împunsături (Stichbandkeramik) care se dezvoltă în același timp¹¹⁶ la extrema de apus a ariei culturii ceramicii liniare.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 224; N. Vlassa, *SCIV*, X, 2, 1959, p. 244; *SCIV*, XII, 1, 1961, p. 21; D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, p. 107. la *Nagyfőtény*, E. Comsa, *op. cit.*, p. 235; I. Kutzián, *Arch. Austr.* 40, 1966, p. 263, 264, 272; la *Tape Lebbö*, I. Kutzián, *op. cit.*, p. 262, 272; D. Popescu, *op. cit.*, p. 107; la *Bicske*, I. Kutzián, *op. cit.*, p. 263.

¹⁰² La *Nagyfőtény*, cf. I. Kutzián, *op. cit.*, p. 272, 263—264; la *Borsod Deszkegyháza*, *Ibidem*, p. 258, 272, 278.

¹⁰³ I. Kutzián, *op. cit.*, p. 272; E. Comsa, *op. cit.*, p. 235.

¹⁰⁴ La *Bicske*, I. Kutzián, *op. cit.*, p. 263.

¹⁰⁵ D. Berciu, *Hamangia*, *op. cit.*, p. 26.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 28, fig. 17/5.

¹⁰⁷ F. Tompa, *Die Bandkeramik in Ungarn, ArhHung*, V—VI, 1929, pl. II—XX.

¹⁰⁸ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 31, fig. 3/3 cu bune analogii în cultura Tisa, cf. H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, II (Jungsteinzeit — Tafeln) Pl. 184/40, 44.

¹⁰⁹ *Ibidem*, pl. 156 A/5.

¹¹⁰ *Ibidem*, pl. 156 A/9.

¹¹¹ *Ibidem*, pl. 156 B/2—4; 155 D/6; 154 A/1, 2, 12, 14, etc.

¹¹² *Ibidem*, pl. 156 B/1.

¹¹³ *Ibidem*, pl. 156 B/4.

¹¹⁴ *Ibidem*, pl. 156 B/3.

¹¹⁵ *Ibidem*, pl. 154 A/2, 13.

¹¹⁶ B. Soudský, în *VII CISPP*, Praga 1966, p. 284.

LA PROPAGATION DE QUELQUES CIVILISATIONS NÉOLITHIQUES DANS LA RÉGION DES BAS DANUBE

Résumé

L'auteur s'est proposé d'analyser quelques problèmes se rapportant au début du néolithique moyen, dans la région du Bas-Danube. On montre les rapports serrés entre les cultures de la région du Bas-Danube et celles de la région du Danube moyen, en partant de la culture Starčevo-Criș. On souligne le fait que l'évolution de cette civilisation en Olténie et en Valachie s'attache plutôt au complexe Starčevo qu'au groupe Kremikovți.

L'auteur présente l'hypothèse selon laquelle le néolithique moyen s'est formé sous une forte influence ouest-danubienne, à commencer par la présence de quelques éléments d'origine balkano-anatolienne, du niveau chronologique Starčevo IV—Vinča A, jusqu'à la phase Vinča B₂. On examine une série d'éléments, comme les plissés et la cannelure, ornements en relief, les microlithes et la barbotine, qui entrent dans la structure du néolithique moyen et qu'on considère comme éléments primitifs pour la datation. En analysant tout cela, l'auteur souligne la longue persistance, ainsi qu'une certaine évolution de tout ceci, et dont en général on ne tient pas compte.

Les datations primitives de la culture Dudești, parallèlement à celle de Vinča A ou bien antérieures à celle-ci, sont fondées sur les rapports avec les phases Vinča A de l'Olténie, où l'on ne connaît pas pour le moment les plus anciennes étapes de cette civilisation, ainsi que sur des analogies avec quelques cultures sud-bulgares Karanovo-Veselinova, ce qui est cependant encore à discuter.

En ce fondant sur les analogies avec la culture Vinča, l'auteur émet l'hypothèse d'une datation tardive — Vinča B₂ — de certaines étapes évoluées de la culture Dudești, ainsi que des débuts de la culture Boian et Hamangia. La participation des produits céramiques linéaires de la Valachie à la formation de la culture Boian plaide, elle aussi, pour faire dater les débuts de la culture Boian au cours de la phase Vinča B₂.

DIE VERBREITUNG NEOLITHISCHER KULTUREN AN DER UNTEREN DONAU

Zusammenfassung

Es werden einige Fragen im Zusammenhang mit dem Beginn des mittleren Neolithikums an der Unteren Donau erörtert. Die engen Verbindungen der Kulturen von der Unteren mit denen der Mittleren Donau, beginnend mit der Starčevo-Criș-Kultur, werden aufgezeigt. Es wird betont, dass die Entwicklung dieser Kultur in Oltenien und Muntenien sich enger an den Starčevo Komplex anschliesst als an die Kremikovci Gruppe.

Für die Entstehung des Mittelneolithikums nimmt der Verfasser starke westdonauländische Einflüsse an, beginnend mit einigen balkanisch-anatolischen Elementen im chronologischen Horizont Starčevo IV — Vinča A bis zu Vinča B₂. Eine Reihe von Elementen wie Rillen und Riefelungen, Verzierungen im Relief, Mikrolithen und Schlickschmuck (*Barbotine*) werden untersucht. Sie bestehen auch im Mittelneolithikum weiter und gelten als Elemente für eine frühe Zeit-

setzung. In der Analyse wird ihre lange Dauer und eine gewisse Entwicklung, die sie durchmachen, hervorgehoben; diese wird für gewöhnlich ausseracht gelassen.

Die frühe, mit Vinča A gleichlaufende oder noch frühere Zeitstellung der Kultur von Dudești stützt sich auf Verbindungen mit der Vinča A Phase in Oltenien, wo man bis jetzt die ältesten Stufen dieser Kultur noch nicht kennt. Weiterß stützt sie sich auf Entsprechungen mit südbulgarischen Kulturen, Karanovo-Veselinovo, die aber noch umstritten sind.

Aufgrund der Analogien zur Vinča Kultur nimmt der Verfasser eine spätere Datierung — in Vinča B₂ — für die entwickelte Dudești-Kultur und für die Anfänge der Boian- und Hamangia-Kulturen an. Der Anteil der Notenkopferkeramik aus Muntenien an der Bildung der Boian-Kultur spricht für eine Datierung des Beginns dieser Kultur in die Vinča B₂ Phase.